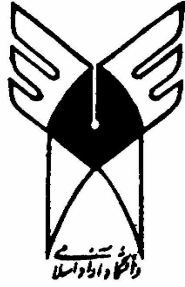

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه باستان شناسی
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش دوره تاریخی

عنوان :
بررسی نقوش اساطیری در مهرهای دوره ساسانی

استاد راهنما :
دکتر غلامرضا کریمیان

استاد مشاور :
دکتر بهمن فیروزمندی شیره جین

پژوهشگر :
مریم رضایی

پاییز ۱۳۹۰

تقدیم به :

شهدای راه وطنم، آنهایی که دیروز بودند تا ما امروزی بهتر داشته باشیم.

پدر و مادر عزیزم:

که عشق به یادگیری را در وجودم نهادند و با صبر و استقامت راه را
برایم هموار نمودند.

خواهران عزیز و برادرم علی :

که همواره مشوق اصلی من در کسب علم و معرفت بوده اند.

تقدیر و تشکر :

خدای بزرگ را شاکرم که فرصت کسب علم و دانش را به بنده فرو مقدر عطا نمود و فرشتگانی مهربان چون پدر و مادر را حامی و پشتیبانم قرار داد تا در سایه لطف و محبتشان گامهای ترقی را استوارانه ببیمایم.

تشکر و سپاس خود را تقدیم می دارم به همه عزیزانی که در طول دوره تحصیل از حمایت و محبتشان برخوردار بوده ام .

از خانواده خوبم که همیشه چون کوهی استوار و محکم حامی من بوده و شرایط را به گونه ای فراهم نمودند که با آرامش خیال به تحصیل علم پردازم، سپاسگذارم.

از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر غلامرضا کرمان که با راهنمایی رساله حاضر را بر عهده داشتند کمال تشکر و سپاس را دارم.

از استاد خوبم جناب آقای دکتر بهمن فیروزمندی شیره جین، استاد مشاورم، که همانند پدری مهربان، همواره در طول تحصیل و در طی انجام این رساله کمک شایانی به من نموده اند و باعث دلگرمی اینجانب بوده اند کمال تشکر و سپاسگذاری را دارم.

از استاد گرانقدر و مهربانم، جناب آقای دکتر رضا مستوفی فرد که داوری این رساله را بر عهده گرفتند نهایت تشکر و سپاسگذاری را دارم.

از همه دوستانی که در این رساله مرا یاری نمودند، خصوصا آقای علیرضا اسفندیار تشکر و قدر دانی می نمایم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

- اینجانب **مریم رضائی** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۸۶۰۹۵۶۶۱۸۰۰** در رشته **باستان شناسی - دوره تاریخی** که در تاریخ **۱۳۹۰/۸/۱۷** از پایان نامه خود تحت عنوان **بررسی نقوش اساطیری در مهرهای دوره ساسانی** با کسب نمره **۱۹** و **درجه عالی** دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :
- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
 - این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
 - چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
 - چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی :

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۸/۱۷

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم مریم رضائی از پایان نامه خود
دفاع نموده و با نمره ۱۹ بحروف نوزده و با درجه عالی
مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
	مقدمه
	فصل اول :
۱	کلیات
۲	۱-۱- بیان مساله
۳	۲-۱- هدف و اهمیت تحقیق
۴	۳-۱- سوالات تحقیق
۴	۴-۱- فرضیات تحقیق
۵	۵-۱- قلمرو تحقیق
۵	۶-۱- محدودیتها و مشکلات تحقیق
۵	۷-۱- روش تحقیق
	فصل دوم:
۶	اوضاع جغرافیایی، سیاسی و مذهبی در دوره ساسانی
۷	۱-۲- قلمرو جغرافیایی دولت ساسانیان
۹	۲-۲- تاریخ سیاسی ساسانیان
۲۳	۳-۲- مذهب در دوره ساسانی
۲۵	۱-۳-۲- مزدپرستی
۲۸	۲-۳-۲- زروان پرستی
۳۰	۳-۳-۲- مانویت
۳۲	۴-۳-۲- آیین مزدک
۳۴	نتیجه
	فصل سوم:
۳۶	کاربرد مهر در دوره ساسانی
۳۷	مقدمه
۳۸	۱-۳- تعریف مهر
۳۹	۲-۳- تاریخچه مهر در ایران
۴۲	۳-۳- مهر های ساسانی
۴۴	۴-۳- نقش مهر در اقتصاد دوران ساسانی
۴۶	۵-۳- ویژگیها و کاربریهای مهر در زمان ساسانی
۴۶	۱-۵-۳- شکل مهر
۴۶	۲-۵-۳- جنس مهر
۴۷	۳-۵-۳- نقش مهر
۴۸	۶-۳- کاربری مهر
۴۹	نتیجه
	فصل چهارم
۵۲	جایگاه اسطوره در مهرهای دوره ساسانی

۵۳ مقدمه
۵۵ ۱-۴- ریشه واژه اسطوره
۵۵ ۲-۴- تعریف اسطوره
۵۷ ۳-۴- چگونگی بوجود آمدن اسطوره
۵۹ ۴-۴- ارتباط اسطوره با باستان شناسی و تاریخ
۶۰ ۵-۴- منابع شناخت اساطیر
۷۳ ۶-۴- ارتباط اسطوره با آیین
۷۴ ۷-۴- نفوذ اساطیر غیر ایرانی در اساطیر ایران در دوره ساسانی
۷۸ ۸-۴- اسطوره در هنر دوره ساسانی
۸۲ ۱-۸-۴- مهر
۸۳ ۲-۸-۴- گجبری
۸۳ ۳-۸-۴- حجاری
۸۴ ۴-۸-۴- نساجی
۸۵ ۵-۸-۴- کنده کاری
۸۶ نتیجه
	فصل پنجم
۸۸ معرفی نمادهای اساطیری بر روی مهرهای دوره ساسانی
۸۹ ۱-۵- نقوش حیوانی (چارپایان)
۸۹ ۱-۱-۵- اسب
۹۵ ۱-۱-۱-۵- مهرهایی با نقش اسب بالدار
۹۶ ۲-۱-۱-۵- مهرهایی با نقش اسب بدون بال
۹۷ ۲-۱-۵- گاو
۱۰۱ ۱-۲-۱-۵- گاو کوهان دار
۱۰۲ ۲-۲-۱-۵- گاو بالدار
۱۰۳ ۳-۱-۵- گراز
۱۰۵ ۴-۱-۵- قوچ
۱۰۶ ۱-۴-۱-۵- قوچ بالدار
۱۰۶ ۲-۴-۱-۵- قوچ بدون بال
۱۰۷ ۳-۴-۱-۵- سر قوچ در میان دو بال
۱۰۸ ۵-۱-۵- شیر
۱۱۱ ۱-۵-۱-۵- شیر بالدار
۱۱۱ ۲-۵-۱-۵- سر شیر بالدار
۱۱۱ ۳-۵-۱-۵- شیر بدون بال
۱۱۳ ۴-۵-۱-۵- شیر در حال شکار
۱۱۴ ۶-۱-۵- شتر
۱۱۵ ۱-۶-۱-۵- شتر بالدار
۱۱۵ ۲-۶-۱-۵- شتر بدون بال
۱۱۶ ۳-۶-۱-۵- شتر در حال شبر دادن به بچه
۱۱۷ ۷-۱-۵- بز کوهی
۱۱۹ ۸-۱-۵- گرگ
۱۲۱ ۹-۱-۵- گوزن

۱۲۱ ۱-۹-۱-۵ گوزن بالدار
۱۲۲ ۲-۹-۱-۵ گوزن بدون بال
۱۲۴ ۲-۵ نقوش حیوانات (پرنندگان)
۱۲۴ ۱-۲-۵ عقاب
۱۲۷ ۱-۱-۲-۵ عقاب با بالهای نمایشی
۱۲۷ ۲-۱-۲-۵ عقاب در حال حمله به بز کوهی
۱۲۷ ۳-۱-۲-۵ عقاب در حال حمله به گاو
۱۲۷ ۴-۱-۲-۵ عقاب در حال حمله به پرنده
۱۲۸ ۵-۱-۲-۵ عقاب دو سر
۱۲۹ ۲-۲-۵ خروس
۱۳۳ ۳-۲-۵ قمری
۱۳۴ ۴-۲-۵ کبوتر
۱۳۴ ۵-۲-۵ مرغابی
۱۳۵ ۳-۵ نقوش موجودات افسانه ای
۱۳۵ ۱-۳-۵ ظهور موجودات افسانه ای در ایران
۱۳۸ ۲-۳-۵ سیمرغ
۱۴۰ ۳-۳-۵ گریفون (شیر دال)
۱۴۱ ۱-۳-۳-۵ گریفون در حال شکار
۱۴۲ ۲-۳-۳-۵ گریفونهای نشسته یا ایستاده
۱۴۳ ۴-۳-۵ اسفنگس
۱۴۵ ۵-۳-۵ گوپت شاه
۱۴۷ ۴-۵ نقوش سماوی
۱۴۷ ۱-۴-۵ ماه
۱۵۰ ۲-۴-۵ ستاره
۱۵۳ ۳-۴-۵ خورشید
۱۵۶ ۵-۵ نقوش گیاهی
۱۵۶ ۱-۵-۵ درخت زندگی
۱۵۹ ۲-۵-۵ درخت سرو
۱۶۰ ۳-۵-۵ درخت نخل
۱۶۱ ۴-۵-۵ درخت انار
۱۶۲ ۶-۵ نقوش انسان اساطیری
۱۶۲ ۱-۶-۵ انسان بالدار
۱۶۲ ۱-۱-۶-۵ پیشینه بال
۱۶۶ ۲-۱-۶-۵ گیومرث
۱۶۸ ۷-۵ دیگر نقوش
۱۶۸ ۱-۷-۵ ماهی
۱۷۰ ۲-۷-۵ چلیپا (سو استیکا)
	فصل ششم
۱۷۶ نتیجه گیری
۱۸۵ تصاویر
۲۲۰ طرح

٢٣٧	نقشه
٢٤٠	منابع و ماخذ

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۱۸۶	تصویر ۱ - نقش درخت زندگی بر روی دیوار طاق بستان
۱۸۶	تصویر ۲ - نقش الهه زندگی بر روی دیوار طاق بستان
۱۸۷	تصویر ۳ - نقش اسب بالدار بر روی پارچه دوره ساسانی
۱۸۷	تصویر ۴ - نقش قوچ بر روی پارچه ابریشمی اواخر دوره ساسانی
۱۸۸	تصویر ۵ - نقش سر خروس بر روی پارچه ابریشمی از دوران ساسانی
۱۸۸	تصویر ۶ - جام خسرو یکم
۱۸۹	تصویر ۷ - جام خسرو یکم
۱۸۹	تصویر ۸ - نقش اسب بالدار بر روی سفال سیلیک
۱۹۰	تصویر ۹ - نقش ایزد مهر به همراه اسب بالدار بر روی مهر
۱۹۰	تصویر ۱۰ - مهر با نقش اسب بالدار
۱۹۰	تصویر ۱۱ - مهر با نقش اسب بالدار
۱۹۱	تصویر ۱۲ - مهر با نقش اسب بالدار
۱۹۱	تصویر ۱۳ - مهر با نقش اسب بالدار
۱۹۱	تصویر ۱۴ - مهر با نقش اسب
۱۹۲	تصویر ۱۵ - مهر با نقش اسب و کره اسب
۱۹۲	تصویر ۱۶ - مهر عقیق با نقش گاو کوهان دار
۱۹۲	تصویر ۱۷ - مهر با نقش گاو کوهان دار
۱۹۳	تصویر ۱۸ - مهر با نقش گاو کوهان دار
۱۹۳	تصویر ۱۹ - مهر با نقش گاو بالدار
۱۹۳	تصویر ۲۰ - مهر با نقش گاو بالدار
۱۹۴	تصویر ۲۱ - مهر با نقش گاو بالدار
۱۹۴	تصویر ۲۲ - مهر با نقش گراز
۱۹۴	تصویر ۲۳ - مهر با نقش گراز
۱۹۵	تصویر ۲۴ - مهر با نقش قوچ بالدار
۱۹۵	تصویر ۲۵ - مهر با نقش قوچ
۱۹۵	تصویر ۲۶ - مهر با نقش شیر بالدار
۱۹۶	تصویر ۲۷ - مهر با نقش سر شیر بالدار
۱۹۶	تصویر ۲۸ - مهر با نقش سر شیر بالدار
۱۹۶	تصویر ۲۹ - مهر با نقش شیر ایستاده
۱۹۷	تصویر ۳۰ - مهر با نقش شیر ایستاده
۱۹۷	تصویر ۳۱ - مهر با نقش شیر ایستاده
۱۹۷	تصویر ۳۲ - مهر با نقش شیر در حال شکار گاو
۱۹۸	تصویر ۳۳ - مهر با نقش شیر در حال شکار گاو
۱۹۸	تصویر ۳۴ - مهر با نقش شیر در حال حمله به گوزن
۱۹۸	تصویر ۳۵ - مهر با نقش شتر بالدار
۱۹۹	تصویر ۳۶ - مهر با نقش شتر

۱۹۹	تصویر ۳۷ - مهر با نقش شتر در حال شیر دادن به بچه شتر
۱۹۹	تصویر ۳۸ - مهر با نقش شتر
۲۰۰	تصویر ۳۹ - مهر با نقش بز کوهی در دو طرف درخت
۲۰۰	تصویر ۴۰ - مهر با نقش بز کوهی در دو طرف درخت
۲۰۰	تصویر ۴۱ - مهر با نقش گرگ در حال شیر دادن به دو کودک
۲۰۱	تصویر ۴۲ - مهر با نقش گرگ در حال شیر دادن به دو کودک
۲۰۱	تصویر ۴۳ - مهر با نقش گوزن بالدار
۲۰۲	تصویر ۴۴ - مهر با نقش گوزن بالدار
۲۰۲	تصویر ۴۵ - مهر با نقش گوزن بالدار
۲۰۲	تصویر ۴۶ - مهر با نقش گوزن
۲۰۳	تصویر ۴۷ - مهر با نقش گوزن
۲۰۳	تصویر ۴۸ - مهر با نقش عقاب
۲۰۴	تصویر ۴۹ - مهر با نقش عقاب
۲۰۴	تصویر ۵۰ - مهر با نقش عقاب در حال حمله به بز کوهی
۲۰۴	تصویر ۵۱ - مهر با نقش عقاب در حال حمله به گاو
۲۰۵	تصویر ۵۲ - مهر با نقش عقاب در حال شکار پرنده
۲۰۵	تصویر ۵۳ - مهر با نقش عقاب در حال شکار پرنده
۲۰۶	تصویر ۵۴ - مهر با نقش عقاب دو سر
۲۰۶	تصویر ۵۵ - مهر با نقش خروس
۲۰۶	تصویر ۵۶ - مهر با نقش خروس
۲۰۷	تصویر ۵۷ - مهر با نقش خروس
۲۰۷	تصویر ۵۸ - مهر با نقش مرغابی ایستاده
۲۰۷	تصویر ۵۹ - مهر با نقش گریفون در حال شکار بز کوهی
۲۰۸	تصویر ۶۰ - مهر با نقش گریفون ایستاده
۲۰۸	تصویر ۶۱ - مهر با نقش گریفون نشسته
۲۰۸	تصویر ۶۲ - مهر با نقش گوپت شاه بصورت ایستاده
۲۰۹	تصویر ۶۳ - مهر با نقش گوپت شاه بصورت نشسته
۲۰۹	تصویر ۶۴ - مهر با نقش گوپت شاه
۲۰۹	تصویر ۶۵ - مهر با نقش گوپت شاه
۲۱۰	تصویر ۶۶ - مهر با نقش گوپت شاه ایستاده
۲۱۰	تصویر ۶۷ - مهر با نقش گوپت شاه ایستاده
۲۱۰	تصویر ۶۸ - مهر با نقش هلال ماه
۲۱۱	تصویر ۶۹ - مهر با نقش هلال ستاره
۲۱۱	تصویر ۷۰ - مهر با نقش درخت زندگی به همراه دو بز کوهی
۲۱۱	تصویر ۷۱ - مهر با نقش درخت زندگی به همراه دو قوچ
۲۱۲	تصویر ۷۲ - مهر با نقش درخت زندگی به همراه بز کوهی و گوزن
۲۱۲	تصویر ۷۳ - مهر با نقش درخت سرو
۲۱۳	تصویر ۷۴ - مهر با نقش درخت نخل به همراه دو حیوان
۲۱۳	تصویر ۷۵ - مهر با نقش انسان بالدار در حال حمل حلقه
۲۱۴	تصویر ۷۶ - مهر با نقش انسان بالدار در حال حمل حلقه
۲۱۴	تصویر ۷۷ - مهر با نقش سر انسان به همراه دو بالک

۲۱۵	تصویر ۷۸ - مهر با نقش سر انسان به همراه دو بالک
۲۱۵	تصویر ۷۹ - مهر با نقش آناهیتا
۲۱۵	تصویر ۸۰ - مهر با نقش آناهیتا
۲۱۶	تصویر ۸۱ - مهر با نقش الهه نیکه
۲۱۶	تصویر ۸۲ - مهر با نقش الهه نیکه
۲۱۶	تصویر ۸۳ - مهر با نقش الهه نیکه
۲۱۷	تصویر ۸۴ - مهر با نقش گیومرث
۲۱۷	تصویر ۸۵ - مهر با نقش گیومرث
۲۱۷	تصویر ۸۶ - مهر با نقش گیومرث
۲۱۸	تصویر ۸۷ - مهر با نقش ماهی
۲۱۸	تصویر ۸۸ - مهر با نقش ماهی
۲۱۸	تصویر ۸۹ - مهر با نقش ماهی
۲۱۹	تصویر ۹۰ - مهر با نقش چلیپا
۲۱۹	تصویر ۹۱ - مهر با نقش چلیپا
۲۱۹	تصویر ۹۲ - مهر با نقش چلیپا

فهرست طرح ها

صفحه	عنوان
۲۲۱	طرح ۱ - اسب بالدار بر روی پاچه ابریشمی اوآخر دوره ساسانی
۲۲۱	طرح ۲ - اسب بالدار بر روی مهر
۲۲۲	طرح ۳ - اسب بر روی مهر
۲۲۲	طرح ۴ - گاو کوهان دار بر روی مهر
۲۲۳	طرح ۵ - گاو کوهان دار بر روی مهر
۲۲۳	طرح ۶ - قوچ بر روی مهر
۲۲۴	طرح ۷ - قوچ بر روی مهر
۲۲۴	طرح ۸ - قوچ به همراه نقش گل بر روی مهر
۲۲۵	طرح ۹ - قوچ نشسته بر روی مهر
۲۲۵	طرح ۱۰ - سر قوچ به همراه دو بالک بر روی مهر
۲۲۶	طرح ۱۱ - شتر بر روی مهر
۲۲۶	طرح ۱۲ - شتر بر روی مهر
۲۲۷	طرح ۱۳ - شیر بر روی مهر
۲۲۷	طرح ۱۴ - شیر بر روی مهر
۲۲۸	طرح ۱۵ - شیر بر روی مهر
۲۲۸	طرح ۱۶ - گرگ بر روی مهر
۲۲۸	طرح ۱۷ - گرگ بر روی مهر
۲۲۹	طرح ۱۸ - گوزن بر روی مهر
۲۲۹	طرح ۱۹ - گوزن بر روی مهر
۲۲۹	طرح ۲۰ - گوزن به همراه نقش گل بر روی مهر
۲۳۰	طرح ۲۱ - دو گوزن در دو طرف درخت مقدس بر روی مهر
۲۳۰	طرح ۲۲ - خروس بر روی مهر
۲۳۰	طرح ۲۳ - مرغابی بر روی مهر
۲۳۱	طرح ۲۴ - مرغابی بر روی مهر
۲۳۱	طرح ۲۵ - گریفون نشسته بر روی مهر
۲۳۱	طرح ۲۶ - گریفون نشسته بر روی مهر
۲۳۲	طرح ۲۷ - گریفون بر روی مهر
۲۳۲	طرح ۲۸ - گوپت شاه بصورت ایستاده بر روی مهر
۲۳۲	طرح ۲۹ - هلال ماه به همراه ستاره بر روی مهر
۲۳۳	طرح ۳۰ - ستاره بر روی مهر
۲۳۳	طرح ۳۱ - ستاره بر روی مهر
۲۳۳	طرح ۳۲ - ستاره بر روی مهر
۲۳۴	طرح ۳۳ - کنگره ساسانی از بیشاپور که شبیه درخت نخل است، بر روی مهر
۲۳۴	طرح ۳۴ - درخت نخل بر روی مهر
۲۳۵	طرح ۳۵ - درخت انار بر روی مهر
۲۳۵	طرح ۳۶ - چلیپا بر روی مهر

طرح ۳۷ - چلیپا بر روی مهر ۲۳۶

طرح ۳۸ - چلیپا بر روی مهر ۲۳۶

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۲۳۷	نقشه ۱ - وسعت امپراتوری ساسانیان
۲۳۹	نقشه ۲ - وسعت امپراتوری ساسانیان

چکیده

مطالعات نشان داده است که هنر هر قوم و ملتی نمودی از عواطف، احساسات، باورها و اندیشه های آنان می باشد. شاید بتوان گفت کمتر اثری از آثار هنری پدید آمده توسط هنرمندان در دوره های مختلف تاریخ و تمدن بشری را بتوان یافت که به نوعی بیانگر باورها و اعتقادات پدید آورنده اش نباشد.

مطالعات انجام شده در زمینه باستان شناسی و هنر دوره ساسانی مصداق گفته های فوق می باشد. از این رو نگارنده با این رویکرد نقوش اساطیری بر روی مهرهای دوره ساسانی را به عنوان بهترین شاهد بر این مدعا انتخاب و به بررسی و مطالعه موضوعات آن پرداخته است تا رابطه میان این نقوش اساطیری با اساطیر و باورهای ساسانیان را دریابد.

نمادها بخش جدایی ناپذیر نقوش هنری دوره ساسانی هستند. انسانها از دیرباز باورها و اعتقادات خود را با انجام اعمال و آداب و رسوم گوناگونی به منصفه ظهور رسانده که برخی از آنها به صورت نمادین بر روی آثار مختلف بر جای مانده از وی تجلی یافته است. در روزگار ساسانی باورهای اساطیری و دین بخش لاینفکی از زندگی انسان بوده است. بدیهی است که باورهای مذهبی این دوره بیشتر تحت آموزه های دینی اوستا شکل گرفته است که به طرق مختلف بر روی آثار هنری مجسم شده اند. از آنجا که رابطه آئین، مذهب و نمودهای فرهنگی یک قوم به ویژه در اعصار باستان بسیار تنگاتنگ و غیر قابل اجتناب است، بنابراین این خلق تصاویر و الگوهای هنری نمادین هنر عصر باستان را باید در اعتقادات مذهبی و باورهای آن روزگار جستجو نمود که در این پژوهش بر این تأکید گردیده است.

مقدمه

دنیای باستان دنیایی است بس مرموز و پیچیده که دستیابی به برخی از اطلاعات راجع به آن تقریباً امری ناممکن و دشوار به نظر می‌رسد. برای آشنایی با جوامع باستانی و مطالعه آن ناگزیریم هر دوره را در زمینه‌ای خاص مورد مطالعه قرار دهیم تا بتوان به نتیجه‌ای مطلوب و منطقی دست یابیم. بدیهی است اساطیر به عنوان بخشی از باورهای بشر نقش مهمی در جوامع گذشته ایفا نموده‌اند. در جوامع باستانی اسطوره بنیان زندگی اجتماعی و فرهنگی آن جامعه محسوب می‌شده است. در واقع اسطوره عبارت است از تکامل یک واقعه ابتدایی و حادثه اصلی که در آن شخص مادی یا پهلوانی زورمند کارهای فوق عادت انجام می‌دهد تا آنکه رفته رفته به صورت یک افسانه عجیب و غریب در می‌آید. همه جا نام پهلوان توأم با یک مفهوم سحر انگیز تکرار می‌شود و سپس در اطراف سیمای او هاله‌ای از احترام مذهبی نقش می‌بندد و نهایتاً ماهیتی ماوراء الطبیعی می‌یابد.

از منظر دیگر می‌توان اسطوره را برخورد انسان با عوامل و حوادث طبیعی دانست که همواره به دنبال یافتن علتی وجودی برای آنها بوده و چون در یافتن علت ناکام می‌ماند آنها را به نحوی که حالت تقدس آمیز پیدا می‌کند توجیه می‌نماید. با ظهور شخصیت‌های دینی و معنوی در دنیای باستان و پیاده نمودن اعتقادات و اساطیر در قالب کتاب دینی، چهارچوب خاص و منطقی برای این آراء و عقاید مردم تدوین گردید. از جمله این کتب، اوستا یکی از کهن‌ترین کتب معنوی جهان است.

در کتاب اوستا در قسمتی از آن با نام یشت‌ها به موجودیت ایزدان، فرشتگان و شخصیت‌های اساطیری دین ایرانی برخورد می‌کنیم که هر کدام به بهترین نحو مورد توصیف قرار گرفته‌اند. بدیهی است در میان ادوار تاریخی ایران باستان، جامعه دوره ساسانی به این لحاظ که ردپای اساطیر و موجودات اساطیری را بهتر می‌توان در آن پیگیری نمود بسیار حائز اهمیت است. ساسانیان اعتقادات اساطیری خود را بر روی آثار مختلف هنری بر جای گذاشته‌اند که از جمله می‌توان به مهرها، ظروف فلزی، پارچه‌ها و ... اشاره نمود.

لازمه شناخت این مفاهیم همانا مراجعه به متون دینی بر جای مانده شامل اوستا، مینوی خرد و بندهش می‌باشد و از آنجایی که در دوره ساسانی می‌توان علائم حضور اساطیر بیگانه را نیز مشاهده نمود، با مطالعه منابع معتبر به بازشناسی آنها پرداخته شود تا گامی هرچند کوچک در زمینه شناخت باورها و اعتقادات جامعه و دوره پرشکوه ساسانی برداشته شود.

فصل اول
کلیات

۱-۱- بیان مسأله

انسان از دیر باز باورها و اعتقادات خود را با انجام اعمال و آداب و رسوم گوناگونی به منصفه ظهور رسانده که برخی از آنها به صورت نمادین بر روی آثار مختلف بر جای مانده از وی تجلی یافته است. در روزگار باستان باورهای اساطیری و دین بخش لاینفکی از زندگی انسان بوده که به طرق مختلف سعی در حفظ و معرفی آنها به نسل بعدی داشته اند. در جامعه ساسانی که ائین زرتشت به عنوان دین رسمی به شمار می آمد و به عنوان پشتوانه معنوی حکومت قلمداد می گردید، بیشترین تلاش در جهت حفظ و تبلیغ دین رسمی انجام گرفته است.

بدیهی است که باورهای اساطیری این دوره بیشتر تحت تأثیر آموزه های دینی اوستا شکل گرفته است که به طرق مختلف بر روی آثار هنری و مخصوصاً مهرها مجسم شده اند. از آنجایی که در این دوره ارتباطات گسترده ای با نواحی دیگر از جمله روم و بیزانس وجود داشته بعضاً می توان تأثیر اساطیر رومی را نیز مشاهده نمود.

تمام سعی و تلاش نگارنده این تحقیق بر این بوده که با مراجعه به متون دینی راجع به ائین ایرانیان و نیز منابع معتبر در مورد اساطیر سایر نواحی به بازشناسی مفاهیم اساطیری که بر روی مهرهای این عصر به نمایش در آمده پردازد.

۲-۱- هدف و اهمیت تحقیق

از آنجایی که به علت گذشت زمان آثار مکتوب حاوی باورهای اسطوره ای و اندیشه های دینی مردم آن روزگار شامل اوستا و دیگر کتب مذهبی دچار تغییرات گوناگون شده اند، بهترین و شاید بتوان گفت که مستندترین مدارک برای بازسازی باورها و اعتقادات آن عصر، آثار به جای مانده از آن دوره می باشد که بعضاً با کمترین تغییراتی به دست ما رسیده اند. مروری اجمالی بر آثار هنری دوره ساسانی حکایت از آن دارد که هنرمندان آن عصر پیامهای متنوعی را در قالب صحنه های گوناگون برای مخاطبانی که از دست ساخته های وی استفاده کرده اند خلق نموده است.